

Neoliberalizm, Kriz ve Devlet¹

Galip Yalman, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-posta: yalman@metu.edu.tr

Mülkiyeliler Birliği bünyesindeki MİSAM diye anılan Mülkiye İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi ile benim şu anda yönetim kurulu başkanı olduğum Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin ortak bir faaliyet dizisinin Bursa ayağındayız. Onun için ben de İzzettin Hoca gibi Mülkiyeli olmayan, yakın geçmişte emekli olmasına rağmen ODTÜ'de hâlâ ders vermeye devam eden bir öğretim üyesi olarak sizlerle birlikte olmaktan çok mutluyum. Çok teşekkür ederim.

İzzettin Hoca bir ufuk turu yaptı. Mülkiyeliler, Mülkiyeli olmayanlar dâhil krizi konuşuyoruz. Dolayısıyla şöyle de bir şey var. Herhangi bir televizyon kanalına ya da gazeteye, bir kısım basına baktığınız zaman krizden başka her şey konuşuluyor. Hatta resmi söylem olarak bakarsanız “kriz mi varmış canım” oluyor. Dolayısıyla biraz ben Hocamızın başlattığı tartışma çerçevesinde kapitalist bir dünya ekonomisinde ve onun bünyesi içinde yer alan bizim gibi (başına nasıl bir sıfat koyarsanız koyun bağımlı deyin, çevre deyin, farklı şekillerde tanımlanan ama kapitalist sistemin merkez ülkeleri grubunda olmayan) bir ülkenin bu sistemin genel olarak yaşadığı devrevi krizlerden nasıl etkilendiği ve ondan bağımsız olarak da kriz yaşayıp yaşamadığı meselesi üstünde düşüncelerimi paylaşmayı planladım. Bu bağlamda da yaşanan krizlerin nitelikleri üstüne belli gözlemler, saptamalar yapmaya çalışacağım. Krizin niteliğini tartışırken sık rastladığınız ifadelerle, ekonomik kriz, finansal kriz, siyasal kriz, rejim krizi, devlet krizi gibi terimlerin çok değişik biçimlerde kullanıldığını da görüyoruz. Bu ifadeleri daha anlamlı kılabilmek için günümüzü nasıl anlarız, sürekli olarak medyadan işittiğimiz dışında nasıl değerlendirebiliriz, bu bağlamda sesli düşüneceğim.

Değişik biçimlerde, o da bakış açısının ne olduğuna bağlı olarak tartışılrsa da bir dünya sistemi olarak kapitalizme ilişkin şunu söylemek mümkün. Karl Marx'ın *Komünist Manifesto*'da belirttiği üzere bir dünya piyasasının oluşması, kapitalizmin, emeğin sömürsüne dayalı bir üretim ilişkisi olarak yaşayabilmesi, kendini yeniden üretebilmesi için olmazsa olmaz bir koşul. Dolayısıyla farklı coğrafyaları bu sistem kapsamına değişik mekanizmalarla alabilme meselesi önem kazanmakta.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tartışmalara baktığımız zaman, iki farklı bakış açısından bunun çok önemli olduğunu görüyoruz. Bir bakış açısı, kapitalizmin dönüştürülmesi, başka bir toplumsal ekonomi sisteme geçilmesi gerektiğine inananların, kapitalist gelişme sürecine ilişkin yaptığı değerlendirmeleri kapsamakta. Öte yandan, kapitalizmin bütün aksaklıklarına, eksiklerine, eleştirilecek yanlarına rağmen, sistemi değiştirmeden daha insanca yaşamın nasıl mümkün olacağına bağlı olarak yapılan tartışmalar ve eleştiriler söz konusuydu. 20. yüzyılın başlarındaki emperyalizm teorilerini, aralarındaki ciddi farklara karşın bu bağlamda değerlendirmek mümkün.

Bir diğer önemli tartışma konusu da zaman içinde kapitalist sistemde yaşanan değişimler, özellikle de sanayi kesimi ile finans kesimi arasındaki ilişkilerin, sistemde yol açtığı niteliksel değişim ve dönüşümler. Kapitalizmin değişip değişmediği mesele değil. Kapitalizm değişiyor, patlayan krizler değişimin öncülleri oluyorlar, yolu açan mekanizmalar haline geliyorlar ama o değişimi yönlendirmek diye bir mesele de var.

19. yüzyıldan beri tartışılan, zaman zaman yanıltıcı biçimde “liberal” diye ifade edilen bakış açısının söylediğinin aksine, kendiliğinden olmuyor değişim, müdahalelerle oluyor. Siyasetten bağımsız değil. Nasıl müdahale ettiğiniz, hangi gerekçelerle müdahale ettiğiniz, hangi mekanizmalarla müdahale ettiğiniz ve sonuçlarını nasıl belirlemeye çalıştığınız, aynı zamanda ne tür mücadele eksenlerinin olduğu, ne gibi direnişlere yol açtığı meselesi var. Karşılıklı mücadele eksenini üstünden düşünmek gereksinimi ortaya çıkıyor. Tek yönlü bir merkezden her şeyin istendiği gibi yönlendirilebildiği tartışmalı. Öyle baktığımız zaman sinema izleyen insanlar konumuna düşüyoruz. Bunun aşılmasının insanoğlu olarak ve birlikte hareket edebildiğimiz ortak zeminleri oluşturabildiğimiz ölçüde TV seyircisi olmaktan çıkıp çıkamayacağımız meselesi var.

Müdahaleden kasıt, hem kapitalist sistemin daha iyi işlemesi için nasıl müdahaleler oluyor, hem de farklı bir toplumsal düzene geçilmesi için ne tür müdahaleler yapılacağını düşünmek anlamında mücadele meselesi. Dolayısıyla şunu söylemek mümkün: Kapitalizmin değişik aşamalarında krizler sadece düzenli işleyen bir sistemi aksatan ya da işlevsiz kılan bir kesinti anı değil. Bu şekilde tanımlamak kapitalizmin dinamiklerini anlayamama noktasına götürür bizi. Önceden kurgulu bir şey de değil. Karşılıklı mücadelelerle ve sermayenin kendi içindeki mücadelelerle oluşan bir süreç ve yaşanan devinimler söz konusu. Bu da tek düze bir şey değil. Bunun çeşitli tarihsel örnekleri var, farklı toplumlarda ve dünya genelinde yaşanan. Ama bizim gibi ülkelerde, kapitalist üretim ilişkilerinin ve uluslararası finans piyasalarına bağımlılığın belirleyici

olduğu ulus devletlerde krizler, kapitalist sistemin sorunlarını aşmakta önemli bir rol oynuyor. Son 15-30 yılın moda haline getirdiği ifadeyle söylersek, krizlere sistemin yeniden yapılandırılmasında önemli bir işlev yükleniyor. Bu lafa sanırım aşına olduk hepimiz. Yeniden yapılandırma. Ama yukarıda değindiğim iki bakış açısından da söyleniyor bu. Hem sistemin karşılaştığı sorunları, bir kriz boyutu kazansın kazanmasın, aşmakta kendine görev biçenler ve o konuda kafa çalıştıranlar, politika önerileri geliştirenler açısından önemli bu yeniden yapılandırma gereği. Sistemin işleyişinin yol açtığı sorunların ancak ve ancak sistemin yeniden yapılandırılması ile aşılması temel amaç, bu bakış açısından. Ancak, sistemin dönüştürülmesi anlamında ne yapılabilir ya da birinci tür müdahalelere nasıl karşı çıkılabilir, alternatif bir kriz stratejisi olarak neler gündeme getirilebilir sorusu da gözden kaçırılmamalı.

Alternatif kriz programları ne olabilir diye baktığınız zaman da bu sefer mesele çok boyutlu. Bir taraftan, sermayenin karşı karşıya kaldığı sorunları nasıl aşabileceğine yönelik politika önerileri, bu bağlamda, stratejik tercihlerin ne olduğu ve nasıl belirlendiği tartışma gündemini belirlemesi gereken konular olarak ortaya çıkmakta. Diğer yandan, eleştirel siyasal iktisat geleneği çerçevesinde meseleye yaklaşanlar açısından, bu tercihlerin belirlenmesi sürecinde sermayenin yeniden yapılandırılması kritik bir kavram olarak önem kazanmakta. Günümüzde yeniden ciddi tartışmalara neden olan “finans kapital” kavramını kullanırsanız, banka ve sanayi sermayesi arasındaki ilişkilerin aldığı biçimler, ortaya çıkardığı kurumsal düzenlemeler kaçınılmaz olarak üzerinde durulması gereken konular. Özellikle, Türkiye’de kurumsal olarak holding şeklinde örgütlenen sermaye gruplarının, bünyelerinde çoğunlukla banka ya da banka dışı finans kuruluşlarını bulduklarını hatırladığında, finans kapital kavramının, bu özgün nitelikleri dikkate alan yeni bir içerikle tanımlanarak kullanılması gerektiği vurgulanmalıdır.

Öte yandan, çok kaba özetlersek, gündeme gelen bir başka kavram çifti, IMF ve Dünya Bankası’nın da sık kullandığı deyimlerle krizi yönetme ve krizi önleme stratejileri. Yani krizler adeta kaçınılmaz hale geldiği için, krizsiz bir kapitalizmin düşünülmemeyeceği, bu kurumlar açısından da öngörüldüğü için, kriz yaşandığı zaman bunu nasıl yöneteceğiz meselesine geliyoruz. Benzer bir krizin bir daha yaşanmaması için ne yapmak gerekir diye de kriz önleme stratejileri geliyor. Günümüzde de sıkça görüyoruz bunların örneklerini. Öyle olunca bunun mantığını ve ne tür uygulamaları gündeme getirdiğini, uygulandığı ölçüde ne tür yeni çelişkiler yarattığını dikkate almak gerektiği gibi; aynı zamanda biraz önce değindiğim devlet politikalarının oluşturulup uygulanmasında, sermaye kesiminin yeniden yapılanma sürecindeki stratejik tercihlerin belirlenmesinde IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin rolü, analiz kapsamına alınması kaçınılmaz olgular olarak kendini dayatmaktadır.

Bu bağlamda, gündeme getirilen yapısal dönüşüm projelerinin hayata geçirildiği ölçüde yaratacağı yeni koşullar ışığında ve belirlediği çerçevede, üstünde düşünülmesi gereken bir mesele de sermaye lehine getirilen düzenlemelere karşı çıkma yollarının neler olabileceği. Bir başka ifadeyle, anlamlı sonuç alıcı ne tür mücadele eksenleri belirlenebilir ve gündeme getirilebilir meselesi önem kazanıyor. Başka ülkelerde ders çıkarılabilecek çeşitli örnekler var, bizde de olduğu gibi. İspanya ilginç bir örnek, 2008 krizi sonrasında yaşananlar dikkate alındığında. Krizin o ülkede yaşanış biçiminden de bağımsız değil yaşanan direnişler ve yol açtığı siyasal oluşumlar. Mesele, direnişlerden bağımsız olarak, ekonomik krize karşı getirilen değişik önlemler çerçevesinde ekonomik kriz, siyasi kriz ilişkisini gündeme getiriyor. Herhangi bir ekonomik krizin, mutlaka ve mutlaka bir siyasi krize dönüşmesi diye bir zorunluluk yok. Hangi koşullarda, ekonomik krizler siyasi krizleri tetikleyebilir, bunların tartışılması gerekebilir.

Bizde tarihsel örneklerine bakarsanız, 1958 istikrar programı ardından 27 Mayıs askeri darbesi, daha sonra 1970 istikrar programı 12 Mart 1971 ve tabii 24 Ocak 1980 istikrar programı ve ardından 12 Eylül askeri darbesi. Bu süreç, şöyle bir tartışmaya yol açtı sonradan: IMF destekli istikrar programı uygulanırsa peşinden askeri darbe olur. Ne var ki, bu kadar basite indirgeyerek düşünmek, sebep sonuç ilişkileri kurmak yanıltıcı olabilir. Evet, 1975-80 ciddi bir ekonomik kriz dönemiydi. Kısaca hatırlayacak olursak, Milliyetçi Cephe iktidarları, Bülent Ecevit azınlık koalisyonu, yine bir azınlık hükümeti olarak Süleyman Demirel'in kurduğu hükümet ve 24 Ocak kararları. Ancak bu süreçte yaşanan, dış ödemeler dengesi sorunlarından kaynaklanan bir ekonomik kriz değildi sadece. Aynı zamanda, giderek ağırlaşan siyasal bir yönetememe krizi, buna bağlı olarak da toplumsal bütünlüğün yeniden inşasını gerektiren, bir hegemonya bunalımı söz konusuydu.

Türkiye ilk dört 'beş yıllık plan'da hedef olarak koyduğu sanayileşerek kalkınma hedefinden, 24 Ocak 1980 ile başlayan yeni dönemde uzaklaştı. 1975-1980 döneminin uzun süreli ekonomik krizi, Türkiye'nin büyük burjuvazisininin 1974-1978 döneminde ısrarla savunduğu sanayileşerek büyüme stratejisinden büyük ölçüde vazgeçmesine neden oldu diyebiliriz. Türkiye burjuvazisi açısından dış ödemeler dengesindeki bozulma neyi gösteriyordu? Kendi yaratacağının dışında finansman ihtiyacı olduğunu. Aynı bugün de olduğu gibi. Bunu bulabildiği ölçüde mesele yoktu. Kaynağının ne olduğu ve hangi mekanizmalarla temin edildiği ayrı bir konu. Bulamadığında ciddi sıkıntı söz konusu. 24 Ocak kararları ve sonrasında Türkiye burjuvazisi dış kaynak sıkıntılarını bundan böyle yaşamamak için teslim bayrağını çekmekteydi.

Ancak bu dönüşümün en az birinci kadar önemli ikinci bir parametresi de vardı burjuvazi açısından. O günkü koşulları hatırlayanlar olabilir, kendi geleceklerini

tehdit ettiğini düşündükleri oluşumlara karşı bir tavır geliştirme çabasıydılar. Gerçekten öyle miydi tartışılabilir, ancak emek dünyasının giderek örgütlü bir biçimde, sermaye düzenine karşı bir tehdit oluşturduğu algısı yaygındı. Dolayısıyla, sermaye kesiminin farklı kurumlarını bir araya getiren Hür Teşebbüs Konseyi vb. yeni birliktekiler kurdular. 12 Eylül'e giden sürecin deyim yerindeyse taşlarını döşediler. Türkiye o günlerden itibaren 1982 Anayasasında ve askeri rejimin çıkardığı sendika ve toplu sözleşme yasalarında ifadesini bulan, emek dünyasının sürekli baskı altında olacağı, yeni bir kurumsal yapıya mahkûm edildi. Bir başka ifadeyle, sınıf temelli siyasetin gündem dışına bırakıldığı bir çerçeve çizildi. İzzettin Hocamın yaptığı ayırım anlamlı ama değişim dediği şey, bir başka deyişle kapitalist bir devletin çerçevesi içinde bir değişim olduğu zaman, özellikle de emek aleyhine düzenlemeler getirildiği zaman, literatürde kullanılan bir ifade ile söyleyeyim, demokratik bir devlet biçiminden otoriter bir devlet biçimine geçiş ifade ediyordu. Askeri rejimin çıkardığı sendika ve toplu sözleşme yasaları 2012'ye kadar yürürlükte kaldı. 2012'de çıkarılan yeni bir yasa ile söz konusu iki yasa tek bir yasada birleştirilirken, emekçilerin örgütlenme ve toplu sözleşme düzenine ilişkin yeni kısıtlamalar getirilmekteydi. Özetle, çalışanların demokratik hak ve özgürlüklerini kullanabilmek için, 1961 anayasasının sağladığı sınırlı imkânlardan bile yararlanmasının giderek zorlaştırıldığı koşullar, bize otoriter bir devlet biçiminin varlığını sürdürmekte olduğunu göstermektedir.

1983'te yeniden parlamenter rejime geçildiğinde de böyleydi, bugün de böyle. Ne değişti onu tartışalım. Özellikle de 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen, kabul edildiğini ister istemez kabullenmiş olduğumuz, anayasa referandumu ve 24 Haziran 2018 seçimleriyle nereye geldik? Bir rejim değişikliği oldu, adı ayrı bir tartışma. Bu rejim değişikliği aynı zamanda 1980-1982'den bu yana içinde yaşadığımız devlet biçiminde bir değişikliği gündeme getirdi mi, getiremedi mi? Bugün Türkiye sadece ekonomik bir kriz mi yaşıyor, yoksa başka bir takım oluşumları da beraberinde mi getiriyor bu kriz süreci? Çünkü alışık olmadığımız bir biçimde iki şeyi beraber yaşıyoruz. Özellikle 2010 referandumu ve 2011 seçimlerinden sonra çok net olan şey şu; sözlü ve fiziki şiddet birlikte kullanılıyor. Bunun sadece OHAL yasasıyla yönetilen dönemle sınırlı olmadığını, çeşitli örneklerini sonra verebilirim, biliyoruz. Ama bunu da kanıksar olduk adeta. Dolayısıyla acaba aynı zamanda bir otoriter devlet biçiminden bir başka otoriter devlet biçimine mi geçiyoruz diye de sormamızı bence önemli kılıyor. Adını koymak çok önemli değil. Başka bir şey de değişiyor beraberinde. Adeta seyirci konumundayız, hâlbuki hepimizi değişik biçimlerde etkileyen ve yaşamımızı belirleyen süreçler yaşanıyor. Kendi çevremizde olabilir, ailemize dokunup dokunmadığından bağımsız olarak söylüyorum. Ne yapabiliriz sorusu önemli. 1905'te Rus devrimcilerin gündeme getirdiği bir soru bu: Ne yapmalı? Belli kriz

dönemlerinde bu soru önem kazanıyor. Kimler açısından? O toplumsal düzeni sürdürmek isteyenler açısından da, daha farklı bir toplumsal düzenin özlemini taşıyanlar açısından da.

Günümüzde dünyada ne konuşuluyor dersiniz, kriz ve krize bağlı olarak yaşanan siyasal değişimler karşısında ne yapabiliriz sorusu sorulmakta. ABD'den Avrupa'ya bunu gözlemek mümkün. 2008 krizi dünya kapitalist sistemi açısından neoliberalizmin krizi miydi diye tartışıldı uzun bir süre. Yunanistan, İtalya, İspanya, İrlanda, Portekiz, Kıbrıs Rum kesimi, hatta biraz daha Avrupa Birliği dışına çıkın, İzlanda gibi bir sürü ülkede çok ciddi ekonomik krizler yaşandı. Bu süreçte, kriz yönetme stratejilerini uygulayabilmeye yönelik, alışılmış yöntemlerin dışında, dışardan müdahaleler yolu ile iktidar değişiklikleri yaşandı. Böyle baktığınız zaman, günümüzde demokratik devlet biçiminden kayışlar olarak nitelenebilecek değişimlerin değişik örnekleri var.

Brezilya'da 2018 sonbaharında yapılan başkanlık seçimlerinde, doğrudan doğruya o ülkede yaşayanların ya da o ülkeye yönelik değerlendirme yapanların kullanmakta tereddüt etmediği şekilde faşizan eğilimleri çok güçlü bir aday, başkan seçildi. Neoliberal küresel finansallaşma sürecinde, kapitalizm demokrasi ilişkisinin yeniden düşünülmesini zorlayan koşullarda yaşıyoruz. Bu açıdan, Brezilya ilk değil, son bir örnek. Bunun ülkeden ülkeye siyasi rejimin özelliklerine bağlı olarak aldığı değişik biçimler var ama demokrasinin sandıkla sınırlı bir olgu olarak düşünülmemesi gerektiğini açığa çıkaran gelişmeler yaşanmakta çok farklı coğrafyalarda. Seçimlerin yaşandığı koşullar, yargının siyaset sahnesinde doğrudan bir aktör olarak ortaya çıkması gibi gelişmeler de cabası. Kapitalist bir toplumda, günümüzde iktidarlar artık seçim yoluyla gelseler bile, oluşan yapının demokratik bir rejim olarak tanımlanması anlamlı mıdır değil midir? Bu sorunun göz ardı edilmesi artık mümkün gözükmemekte.

1980 sonrası Türkiye'si'ni hatırlayalım bir kez daha. 1982'de banker krizi yaşandı. Hükümet değişti. Başbakan değişmedi ama ekonomi politikası yönetimi değişti. Özal gitti, Adnan Başer Kafaoglu geldi. Seçimler oldu, ANAP kazandı, Özal bu kez başbakan olarak geldi. Biçimsel olarak ne yapılmışsa yok saydı, sanki sıfırdan başlıyormuş gibi davrandı. 1987 Anayasa referandumunu da geçtik, yasakların kaldırılması vs. 1987-1988 çok ciddi bir kriz yılıydı Türkiye'de. Ondandan sonra daha büyüklere yaşandığı için unutuldu. 1988 Şubatında uygulamaya konulan IMF'siz bir istikrar programıdır. O süreçte aynı bugünlerde olduğu gibi dolar iner çıkar, Merkez Bankası müdahale eder. Resmen Merkez Bankasının bağımsızlığı gündemde değildir. Merkez Bankası başkanı Rüşdü Saraçoğlu ile Özal arasında tartışma vardır. Merkez Bankasının karşı çıkışına rağmen sermaye hareketlerinin serbest bırakılması söz konusudur. Aynı zamanda o isimlerin simgelediği şeyler

var. Sermayenin kendi içindeki tartışmalardır. Hatırlayanlar olabilir o süreç öyle bir dönemdir ki çeşitli bankalar sıkıntıdadır, çeşitli şirketler de sıkıntıdadır. Provası falan değil ama ilk defa yaşanmadığını vurgulamak için söylüyorum. Şirket kurtarma yasası çıkarır Özal hükümeti. Basındaki ifadesi odur. Çok uzun isimli bir yasadır. Yetmez, finans piyasalarının geliştirilmesi lazım, tabir odur. Bizimki çok sığ. Ne yapalım. Finansman bonusu çıkaralım. Anglo Sakson dünyasındaki “*commercial paper*” denilenin Türkiye uygulamasıdır. Neyi teşvik etmek isterler? Sadece sahip oldukları bankalar üzerinden finansman sağlamaya çalışmasın holdingler, alternatif kaynak yaratma olanakları sağlansın. Çeşitli sıkıntılar olur. Bir başka şey daha vardır. Hayali ihracat diye basına yansıyan ihracatı teşvik mekanizmalarının başka amaçlarla kullanılması söz konusudur. Holdinginiz ve bankanız varsa o mekanizmalarla o grubun finansman ihtiyacının karşılanması vardı. 1990’lar bambaşka bir dönemdir. Yeniden bankalar mantar gibi biter. 1990’ların ikinci yarısında da birer ikiye batır bu bankaların çoğu. Eski bazı bankaları da beraberinde götürürler.

2001 sonrasının özelliği nedir? Aynı 1970’lerdeki gibi ekonomik krizle birlikte siyasi bir kriz de var gibi gözükür. IMF yine gündeme gelir. 2001 ciddi bir altüst oluş, bir sürü banka kapanır ama çok önemli bir farkı vardır 1970’lerin sonundaki krizden. Her iktidar değişikliği bir siyasi kriz demek olmuyor. Her ekonomik kriz de siyasi bir krize ya da hegemonya bunalımına yol açmayabiliyor. Ecevit’i kasıtlı olarak hasta mı ettiler dedikodusunu bir yana bırakarak söylüyorum. Şu gerçeğin altını çizmek durumundayız. Artık Türkiye, neoliberal diye ifade edilen anlayışın tanımladığı biçimde, piyasanın adil olmasa da erdemli bir dağıtım mekanizması olduğunu kabullenmiş insanların yaşadığı bir toplumsal yapı. Piyasa insanların kendi gerçekliklerini tanımlamada kullandıkları bir hegemonya aracı niteliğini kazanmış durumda. Dolayısıyla, yaşanan ekonomik krizler, neoliberal olarak ifade edilen hegemonyayı sarsan sonuçlar vermiyor bugünün Türkiye’sinde. Hatta tam tersini bile ileri sürebiliriz, krizler söz konusu hegemonyayı pekiştiren bir işlev de kazanmış görünüyorlar son 20 yıllık sürece baktığımızda. Her olası ekonomik sarsıntıda yeni düzenlemeler yapılır. Örneğin, 2008 krizi bizi etkilemedi, bizi teğet geçti diye niye ifade edilir? IMF’ye sözel olarak kafa tutarken, dış kaynaklara bağımlılığınızın giderek arttığını kamuoyunda tartışma konusu yapmaktan kaçınırsınız. Banka sistemi 2001 benzeri krizlere karşı yeniden yapılandırılmıştır ama bu, aynı zamanda hane halkının borçlanması ile özel sektör firmalarının yeni borçlanma mekanizmaları ile bugün şikâyet edilen noktalara gelmesini önlemek bir yana teşvik etmiştir.

Son bir konu: Şu anki Hazine ve Maliye Bakanı Albayrak son günlerde ne dedi biliyor musunuz? Türkiye’deki özel sektör şirketlerini kastediyor. Bunların bankalara bağımlılığını azaltmak gerekir dedi. Niye dedi? Şirketlerin

ödenemeyen borçlarının, bankaları da beraberinde götürecektir endişesinin, konu ile ilgili çevrelerde giderek belirginleştiği bir zaman diliminde olduğumuz için. Bunun nedeni şirketlerin, sadece bankalardan doğrudan kredi almaları değil, yurtdışından borçlanmada temel aracının bankalar olması. Şirketlerin yurtdışından borçlanmaları Türkiye'deki bankalar sistemi üzerinden olduğu ölçüde onların borcu, bankaların borcu haline geliyor. Şimdilerde ne tür düzenlemeler getirilme çabası var? Aynı 30 sene öncesine benzer biçimde banka dışı borçlanma mekanizmaları yaratılmaya çalışılıyor. Finans piyasalarımızın derinleşmesi lazım diyorlar. 30 senedir bunu deniyorsunuz. Bugün bunu ilaç olarak sunmanın ne kadar anlamlı olup olmadığını size bırakıyorum.

Sonnot

¹ 15.12.2018 tarihinde Bursa'da "Mülkiyeliler Krizi Konuşuyor" panelinde yapılan konuşmanın ses kaydı çözümünün düzenlenmiş hâlidir.